
DEEL 1 - THEORETISCHE BENADERINGEN

**IN STUKKEN EN BROKKEN: DE INVLOED VAN
FOUCAULT OP CULTURAL STUDIES**

Jan Teurlings

1. INLEIDING

Voor cultural studies vormden de jaren negentig in vele opzichten een vruchtbare maar verwarrende periode. Het is ontegensprekelijk een decennium waarin cultural studies tot grote bloei kwamen, zowel wat betreft aantal onderzoekers die zichzelf tot het veld rekenden, als qua instellingen die cultural studies-geïnspireerde cursussen opnamen in het curriculum. Op amper 20 jaar werden sleuteltermen als "het actief publiek", of "het encoding/decoding-model" gemeengoed in cursussen die als doel hebben een algemene inleiding tot de communicatiewetenschappen te geven (cf. Jones & Jones 1999). Eigen congressen - met als bekendste de tweejaarlijkse "Crossroads in Cultural Studies"-conferentie - zagen het licht. Verschillende tijdschriften die zich toespitsen op het veld werden opgericht (Continuum, Cultural Studies, European Journal of Cultural Studies, International Journal of Cultural Studies). Cultural studies traden ook letterlijk buiten hun oevers en ontvluchtten hun eng-Britse oorsprong: heden ten dage spreken we van American cultural studies, Asian cultural studies, South-African cultural studies, Nordic cultural studies en - o ironie der reizende theorieën - zelfs French cultural studies. Verschillende van de sleutelfiguren die het veld mee vormgaven gedurende de jaren zeventig en tachtig kwamen terecht in prestigieuze instellingen: Stuart Hall werd professor aan de Open University, alwaar Tony Bennett hem na een Australisch intermezzo opnieuw vervoegde, David Morley en Angela McRobbie geven heden ten dage les aan het Goldsmith College in Londen... Kortom, als we de jaren zeventig en tachtig kunnen samenvatten als de jaren van expansie en intensieve intellectuele productie, dan waren de jaren negentig ongetwijfeld het decennium van de internationale en institutionele consolidatie.

Maar het was niet al rozengeur en maneschijn wat de klok sloeg. Waarschijnlijk de grootste bron van ongenoegen en vertwijfeling vormde net het hierboven geschetste (onverwachte) succes van de discipline. Cultural studies, die zichzelf altijd al beschouwden als dwarsliggers in het academische wereldje, zagen met lede ogen toe hoe het eigen werk tot canon verwerd, en het was net tegen de canonisering van de toen dominante functionalistische sociologie dat Stuart Hall ageerde in zijn Birmingham-tijd. Het is in deze context dat Hall's uitspraak "I am not interested in theory, I am interested in going on theorizing" (Hall, 1996, 150) moet gezien worden. Theorie - in een discipline die altijd al de relatie tussen theorie en politieke praktijk centraal stelde - wordt niet verondersteld een canon te vormen dat eindeloos geherinterpreteerd wordt, inclusief de eindeloze stammentwisten over wat Gramsci/Foucault/Derrida/Lacan nu *echt* bedoelde. Of zoals Grossberg (2001, 134) stelt: "Cultural studies is never about finding 'the right theory', or demonstrating one's theoretical acumen, or playing some theoretical chess game of one-up-manship. It is about understanding what is going on, and therefore, it is about finding whatever theoretical positions will enable that project". Kortom, theorie moet een middel voor analyse en politieke praktijk zijn, geen op zichzelf staand doel en zeker geen neergeschreven waarheid die eindeloos herkauwd wordt; theorie, met andere woorden, mag geen Theorie worden. Bovendien neigt canonisering tot disciplineafbakening, wat niet compatibel is met een veld dat zichzelf maar al te graag als interdisciplinair, ja, zelfs postdisciplinair ziet.

Dit alles maakt dat voor cultural studies de jaren negentig - en, voor alle duidelijkheid, ik reken anno 2002 tot deze periode - een tijd was van introspectie, intellectuele onrust (en pogingen tot "herdefinitie van het veld", die daarmee gepaard gaan) en reflexiviteit over de te nemen richtingen. In dit artikel wil ik deze tendens illustreren door een historisch overzicht te schetsen van hoe het werk van Michel Foucault geherinterpreteerd werd binnen cultural studies; hoe onderzoekers zijn ideeën en concepten gebruikten en herinterpreteerden naargelang de problematieken, casestudies en intellectuele modes van het moment. Kortom, aan de hand van "de intellectuele carrière van Foucault binnen cultural studies" wil ik een overzicht geven van hoe cultural studies geëvolueerd zijn de afgelopen drie decennia. In tegenstelling tot wat de titel van deze paper misschien suggereert, is dit dus eerder een verhaal over cultural studies dan over Michel Foucault, en de verwijzingen naar deze laatste zullen zo kort en functioneel mogelijk gehouden worden. Enkele interessante en zeer leesbare inleidingen tot het werk van Michel Foucault kunnen gevonden worden in Merquior (1991) en Hall (1997).

Tot slot nog dit. Uiteraard is een dergelijk overzicht een linke onderneming. Het gevaar van a posteriori rationalisaties en reducering van de interne conflicten om het veld te stroomlijnen en in te passen in een historisch verhaal is niet onbestaand. Bovendien dreigt een dergelijk overzicht te vervallen in wat Haraway (1991: 189) als "the god trick" omschrijft: de illusie dat louter beschrijven (inclusief de connotaties van "afstandelijk", "overzichtig" en "objectief") mogelijk is. Of zoals Michel Callon (1986: 25) in een geheel andere intellectuele context stelt: "Translation becomes treason". Dit overzicht is dus in grote mate *mijn* overzicht, vanuit mijn eigen perspectief, met mijn eigen problematieken en preoccupaties. De inzet - *mijn*

inzet - van dit artikel moet dan ook van meet af aan duidelijk gemaakt worden: een aantal recente ontwikkelingen binnen cultural studies hebben het hele veld substantieel veranderd en ik zal dan ook argumenteren dat daardoor interessante pistes geopend zijn die cultural studies voorheen niet kon "denken". Om vooruit te lopen op het centrale argument van dit artikel: ik zal stellen dat een bepaalde interpretatie van Michel Foucault het pad geëffend heeft binnen cultural studies om media en cultuur te bekijken vanuit een institutioneel perspectief zonder te hervallen in een eng-economisch reductionisme noch een quasi neoliberale viering van het autonome en actieve publiek.

2. HET CULTURAL STUDIES BASISPARADIGMA: STRUCTURALISME EN HEGEMONIE

Om cultural studies in hun hedendaagse vorm beter te begrijpen dienen we terug te gaan naar het Verenigd Koninkrijk van de jaren zeventig, meer bepaald naar het ondertussen welhaast mythische Centre for Contemporary Cultural Studies (CCCS) aan de universiteit van Birmingham. Dit wil niet zeggen dat cultural studies voorheen niet bestonden. Reeds in de jaren vijftig en zeventig was er een paradigma dat zichzelf "cultural studies" noemde, met als bekendste figuren Raymond Williams en Richard Hoggart. Deze culturalistische benadering ging vooral uit van cultuur als geleefde praktijk (Williams' befaamde "a whole way of life" (1961, 18)) en was in grote mate bezorgd over de invasie van de toenmalige populaire cultuur (of "authentieke" volkscultuur) door het naoorlogse consumentisme. Deze vorm van cultural studies is de rechtstreekse voorvader van de huidige Britse cultural studies (zo was Stuart Hall een student van Raymond Williams) maar de jaren zeventig betekenden een dusdanige ommezwaai, zowel wat de gebruikte theorieën als de populariteit betreft, dat we bijna niet meer over dezelfde discipline kunnen spreken.

In de jaren zeventig kwam immers Stuart Hall aan het hoofd te staan van het voornoemde CCCS, en zijn inbreng heeft cultural studies tot zijn huidige vorm gebracht. Die inbreng kan zeer cryptisch omschreven worden als Frans structuralisme in een overwegend Marxistisch kader van de niet-economische reductionistische soort, waarin het Gramsciaanse hegemoniebegrip een cruciaal theoretisch knooppunt vormde. De aandacht voor populaire cultuur - al aanwezig in de cultural studies van de jaren vijftig en zestig - bleef, maar de theoretische *tools* waarmee men die cultuur te lijf ging veranderden drastisch. Bovendien dient het veranderende Britse politieke klimaat in rekening gebracht te worden: de jaren zeventig werden gekenmerkt door een geleidelijk afbrokkelen van de macht van de Labour partij, wat uiteindelijk zou culminereren in 12 jaren Tory-beleid, eerst onder Thatcher, later onder Major. Deze evolutie bracht intellectueel links in het Verenigd Koninkrijk tot een eerder pessimistische houding ten aanzien van populaire cultuur en "het volk" in het algemeen, een houding waartegen Stuart Hall argwanend stond. Het samenbrengen van structuralisme en Gramsci (meer bepaald diens notie van hegemonie als "moreel

leiderschap") was voor hem een uitweg uit een cultuurpessimistische linkse analyse waarin het volk gehersenspoeld wordt door een cultuurindustrie die functioneert in het belang van de dominante klassen.

Waarschijnlijk de belangrijkste inbreng van Stuart Hall was zijn centraal plaatsen van de term *betekenis*. (Populaire) cultuur, zo stelde hij, kan enkel begrepen worden indien men processen van betekenisgeving in beschouwing neemt. Daar waar dit concept in de vroege jaren zeventig nog in zeer brede zin geïnterpreteerd wordt (zo waren er kortstondige flirtpartijen met symbolisch interactionisme in het algemeen, en "labelling theory" in het bijzonder), leidt dat vanaf midden jaren zeventig tot het centraal stellen van het Franse structuralisme. Populaire cultuur werd plots een zaak van teksten, connotaties en denotaties, van hiërarchische betekenisstructuren en bricolages. Studies als die van Hebdige (1988) en Morley (1980) kunnen hiervoor model staan. Het eerste werk bestudeert punk als een subcultuur van verzet wegens de werkende klasse, waarbij gebruiksobjecten en symbolen (de veiligheidsspeld, de swastika) uit hun originele context losgeweekt worden en gere-appropriëerd worden, een daad van symbolisch verzet zoals dat toen heette. Morley's *Nationwide*-onderzoek is een studie van het toenmalige Britse televisieprogramma *Nationwide* waarin eerst onderzocht wordt wat de "preferred meaning" (Hall, 1980a) of ideologische boodschap van de "tekst" is; vervolgens wordt nagegaan in welke mate die tekst als dusdanig gelezen wordt door verschillende sociale posities (bv. vakbondslieden, studenten rechten). Kortom, populaire cultuur werd voornamelijk in structuralistisch-tekstuele termen geconcipieerd.

Op zichzelf was de focus op "betekenis" niet bijster origineel. Ook de andere sociale wetenschappen namen sinds de jaren zestig een "linguistic turn". Het specifieke van cultural studies is dat deze aandacht voor betekenis binnen een Gramsciaans kader werd geplaatst. Gramsci's werk dient gezien te worden als een poging het marxisme te ontdoen van zijn al te essentialistische kanten, met name het rotsvaste geloof in de klassenstrijd als motor van de geschiedenis en het daarmee gepaard gaande economisch reductionisme (Laclau en Mouffe, 1985, 65-71). Dit verklaart ook het succes van Gramsci bij het hedendaags postmarxisme (bijvoorbeeld cultural studies, maar ook onder andere de discours theorie van Laclau en Mouffe (1985)). Het hegemoniebegrip is immers een poging om "culturele verklaringen" in het marxistisch denken te brengen. Hegemonie bij Gramsci (1971) vervangt de klassiek marxistische notie van ideologische dominantie en verwijst naar het feit dat dominante klassen een mate van "moreel leiderschap" moeten verwerven opdat ze hun dominante positie kunnen behouden; en net daarom dient een hegemonisch project elementen van andere klassenculturen in haar denkbeelden en aspiraties te incorporeren. Hegemonie is dan ook geen kwestie van zuivere onderdrukking, noch een zaak van hersenspoeling, maar bestendigt zichzelf door als het ware water bij de wijn te doen - een spel van verleiding en medeplichtigheid (Martin-Barbero, 1993, p.74). Of zoals Bennett samenvat:

"As a consequence of its accommodating elements of opposing class cultures, 'bourgeois culture' ceases to be purely or entirely bourgeois. It becomes, instead, a mobile combination of cultural and ideological elements derived from different class locations which are, but only

provisionally and for the duration of a specific historical conjuncture, affiliated to bourgeois values, interests and objectives. By the same token, of course, the members of subordinate classes never encounter or are oppressed by a dominant ideology in some pure or class essentialist form" (Bennett, 1986a, p.xv).

De "move to Gramsci" had verstrekkende gevolgen voor de manier waarop cultural studies populaire cultuur benaderden. Zoals het citaat hierboven aangeeft is hegemonie geen kwestie van puurheid en afgebakende grenzen, zoals bijvoorbeeld het culturalistische onderscheid tussen een aliënerende massacultuur en een authentieke volkscultuur het wilde. Een Gramsciaanse benadering gaat ervan uit dat populaire cultuur net de plaats is waar om de hegemonie gestreden wordt, waar "bourgeois ideologie" en "arbeiderscultuur" (mochten die al in hun pure vorm bestaan) mekaar ontmoeten en strijden om de inhoud van het hegemonische project vast te leggen. Bijgevolg vonden cultural studies-beoefenaars in Gramsci de ruimte om te argumenteren dat populaire cultuur verdomd serieus genomen moest worden, want het was daar dat "the politics of the popular" (Bennet 1986b) te vinden was.

De combinatie van Frans structuralisme, met zijn steeds gesofisticeerdere manieren om "teksten" te analyseren, en een Gramsciaanse benadering van cultuur vormde de theoretische mix die cultural studies voor de komende decennia zou vormen. Populaire cultuur en populaire media in het bijzonder werden tekstuele plaatsen waar om de hegemonische consensus gestreden wordt, met als gevolg een ware betekenisstrijd - zonder gegarandeerde afloop. Halls tot in den treure toe geciteerde encoding/decoding-model (1980a) is exemplarisch voor deze structuralistisch-Gramsciaanse benadering. Enerzijds is er een verregaande tekstualisering van het communicatieproces (de naam van het model alleen al), anderzijds is er veel aandacht voor "ideologieoverdracht" en ambivalenties daarin. De categorie van "negotiated reading", die verwijst naar het proces waarbij iemand de ideologische boodschap van een programma noch klakkeloos gelooft, noch totaal verwerpt maar er eerder in meegaat, is dan ook een zeer "Gramsciaanse" categorie die net de ambivalentie en fragiliteit van hegemonie en de communicatieve context waarin deze laatste gevormd wordt, wil benadrukken.

Kortom, tegen het einde van de jaren zeventig was er een onderzoeksparadigma opgesteld dat behoorlijk verschilde van de "culturalistische" cultural studies. Het is ook een onderzoeksparadigma dat zal leiden tot een zeer productieve periode voor cultural studies. Het is in deze context dat de naam van Foucault voor het eerst opduikt.

3. DE DISCURSIEVE FOUCAULT

Het zal geen verwondering wekken dat het werk van Michel Foucault in deze context wel gedijde. Hoewel de man zelf herhaaldelijk weigerde zijn werk structuralistisch te

noemen (zie bijvoorbeeld Foucault, 1980 en Foucault, 1988), wordt hij dikwijls tezamen met Barthes, Althusser, Lacan en Derrida tot het (post)structuralistische kamp gerekend. Vanaf de jaren zeventig zien we dan ook regelmatige referenties naar het werk van Michel Foucault opduiken bij de vroege cultural studies-beoefenaars. Maar de liefde tussen cultural studies en Foucault is op dat moment nog voorwaardelijk, en dat heeft te maken met de Gramsciaanse invloed binnen cultural studies. Enigszins cryptisch kunnen we stellen dat net de "structuralistische" aspecten van Foucaults werk worden uitgepuurd maar dat Foucaults kritiek op het marxisme - meestal impliciet, af en toe expliciet - beleefd werd genegeerd. Wat bedoel ik hier nu mee?

De standaardwijze waarop het werk van Michel Foucault wordt geïntroduceerd in cultural studies-geïnspireerd onderzoek is door middel van het begrip "discours". Slechts één voorbeeld uit de vele mogelijke: in de - overigens voortreffelijke - "Culture, Media and Identities"-reeks van de Open University, waarin op heldere en duidelijke wijze een aantal kernconcepten uit de doeken worden gedaan, wordt het werk van Michel Foucault naar voren gebracht in een boekdeel met als titel "Representation: cultural representations and signifying practices" (Hall 1997). In een eerste hoofdstuk met als titel "the work of representation" schetst Hall de manier waarop betekenis en cultuur binnen de cultural studies-traditie onderzocht zijn geweest. In deze geschiedenis fungeert Foucault als het voorlopig eindpunt van een ontwikkeling die begon bij het linguïstisch geïnspireerde werk van de Saussure, via een omweg langs de semiotiek a la Barthes. Foucaults werk, zo stelt Hall, is belangrijk omdat het een "discursive approach" is met drie belangrijke componenten: "his concept of discourse; the issue of power and knowledge; and the question of the subject" (Hall, 1997, 43). Hoewel Hall benadrukt dat "discours" verschilt van "taal" (discours is een combinatie van zowel taal als praktijken, vandaar de term "discursieve praktijken") is de onderliggende boodschap toch wel duidelijk: Foucault heeft voor alles een theorie over betekenis: "[S]ince all social practices entail *meaning*, and meanings shape and influence what we do - our conduct - all practices have a discursive aspect" (Hall, 1992, 291, cursivering in origineel).

Uiteraard is deze interpretatie van Foucault niet "fout", want discours is inderdaad een begrip waarmee Foucault veelvuldig geassocieerd wordt, ook buiten cultural studies (zie bijvoorbeeld McHoul & Grace (1993) en Hindess (1996)). Maar terzelfdertijd gaat dit eenzijdig benadrukken van Foucault als een theoreticus van discursiviteit voorbij aan het feit dat de man zelf na verloop van tijd het begrip discours minder centraal stelde. De verandering van een "archeologische methode" naar een "genealogische methode" (ruwweg de jaren zestig versus de jaren zeventig) is er gekomen omdat het begrip discours eindigde in een doodlopende straat (voor een gedetailleerde bespreking zie Dreyfus & Rabinow 1982, 79-103). In plaats van de (structuralistische) preoccupaties met "conditions of possibility (1)" en "rules of formation" van vertogen, plaatst Foucault nu macht en haar effecten centraal:

"When I think back now, I ask myself what else it was that I was talking about, in *Madness and Civilisation* or *The Birth of the Clinic*, but power? Yet I'm perfectly aware that I scarcely ever used the word

and never had such a field of analyses at my disposal" (Foucault 1980, 115)

Hoewel de thematische preoccupaties dezelfde bleven, met name een interesse in al wat als afwijkend wordt beschouwd in de moderne samenleving, verandert Foucaults focus van de manier waarop discoursen hun objecten creëren naar de reële effecten van macht in de concrete instellingen van de moderniteit: het ziekenhuis, het krankzinnigengesticht, de gevangenis. Zijn veel geciteerde microfysica van macht, waarbij macht circuleert in de dagdagelijkse praktijken van de moderne instellingen (Foucault 1977, 1990), is een voorbeeld van de nieuwe benadering die Foucault vooropstelt. Sterker dan voorheen richt Foucault zijn pijlen op het marxisme, dat hij verwijt te focussen op slechts één van de vele machtsrelaties (met name die tussen arbeiders en kapitaalbezitters) die de moderne samenleving kenmerken. Bovendien benadrukt hij het belang van allerlei intermediaire instellingen, zoals organisaties met als bedoeling "het volk" te verheffen, of organisaties die de jeugd van de straat willen houden (chiro, scouts), instellingen en organisaties die slechts moeizaam binnen een marxistisch kader gedacht kunnen worden. Als gevolg van het centraal stellen van macht in instellingen kon Foucault ook zijn kritiek op het ideologiebegrip, zo belangrijk voor marxistische theorieën, grondiger dan voorheen uitwerken. Als macht werkt, zo stelt hij, dan is dat niet omdat het bewustzijn als het ware "ingenomen" wordt door een dominante ideologie; macht werkt op het lichaam en in concrete situaties, zonder dat daarom noodzakelijk "het bewustzijn" veroverd dient te worden. Of zoals een commentator stelt: macht is effectief omdat het "the brute outcome of praxis" (Nixon 1997, 316) is.

Dit alles maakt dat Foucaults werk in de jaren zeventig een fundamenteel andere wending nam. Binnen cultural studies daarentegen overweegt gedurende de jaren zeventig en tachtig de "discursieve" Foucault. Referenties naar zijn werk duiken geregeld op, maar hij krijgt niet de algemene goedkeuring die voor Gramsci is weggelegd. Zo stelt Stuart Hall bijvoorbeeld in 1980 dat zowel Gramsci als Foucault uiterst belangrijk zijn geweest in het tot stand komen van cultural studies, maar hij vervolgt deze lofrede met de opmerking dat Foucault, in zijn microfysica van de macht, er niet in slaagt te zien hoe al deze intermediaire instellingen in grote mate samengaan met de opkomst van de bourgeoisie als een historisch blok (Hall 1980b, 71). Kortom, net alle argumenten die Foucault tegen het marxisme inbrengt worden tegen hem gebruikt omdat ze niet marxistisch zijn, een reden waarom Tony Bennett over Foucault schrijft: "Quoted extensively, he was used very little" (1998, 63).

Het nettoresultaat van dit alles is dat Foucault als het ware binnen een Gramsciaans kader geplaatst wordt. Binnen het structuralistisch-Gramsciaanse theoretische kader dat in die periode theorie en onderzoek domineert worden net die aspecten van Foucaults werk geaccentueerd die naadloos erbij aansluiten. Twee concepten fungeren hier als geprivilegieerde knooppunten. Vooreerst is er het eerder vermelde benadrukken van het concept discours, dat ingepast wordt binnen de structuralistische analyse van de wijze waarop betekenis gecreëerd wordt en circuleert - binnen populaire cultuur welteverstaan. "Discours" fungeert hier als een soort ideologiebegrip. Bijvoorbeeld, in het boek "Key Concepts in Communication" - een

inleidend boek gericht op studenten en georganiseerd als een woordenboek - schrijven de auteurs het volgende onder de hoofding "discourse":

"Discourses are structured and interrelated; some are more prestigious, legitimated and hence 'more obvious' than others, while there are discourses that have an uphill struggle to win any recognition at all. Thus discourses are **power** relations. It follows that much of the social sense-making we're subjected to - in the media, at school, in conversation - is the working through of **ideological** struggle between different discourses: a good contemporary example is that between the discourses of (legitimated, naturalized) patriarchy and (emergent, marginalized) feminism" (O'Sullivan et al., 1983, 74, vet in origineel)

Het citaat hierboven illustreert mooi hoe discours gelijkgesteld wordt met ideologie: niet alleen is het discursieve het terrein waarop de ideologische strijd geleverd wordt; ook worden aan discourses een legitimerende en naturaliserende functie toegewezen, wat binnen het marxistisch denken de ideologische functie bij uitstek is. Kortom, discours en ideologie zijn in deze periode onderling verwisselbare termen, met een hoog ad hoc-gehalte, zonder nauwkeurige begripsomschrijving.

Een tweede concept dat uit Foucaults werk wordt genomen en ingepast wordt binnen een Gramsciaans kader, is de noties van macht en verzet. We hebben reeds gezien dat Gramsci's hegemonie aan cultural studies-onderzoekers een uitweg bood uit de notie van "ideologische dominantie". Hegemonie is geen kwestie van onderdrukking maar dient altijd onderhandeld te worden; bijgevolg is hegemonie een spel van geven en nemen, van zowel verzet als onderwerping. Deze theoretische oriëntatie leidde ertoe dat binnen cultural studies veel aandacht geschonken wordt aan verzet in/binnen populaire cultuur - het bekende cliché van de cultural studies-onderzoeker die in elke soap wel een anti-hegemonische lezing vindt. De focus op dominantie-verzet in populaire cultuur maakte dat Foucault ook hier gretig geciteerd werd. Meer bepaald diens uitspraak "wherever there is power, there is resistance" (Foucault, 1990, 95) vormde een dankbare voorzet om overal verzetsdaden te vinden (zie vooral Fiske 1987 en 1989).

Ook hier geldt dat Foucaults uitspraken niet zozeer "fout" geïnterpreteerd werden maar wel hoogst specifiek ingevuld werden, in lijn met de Gramsciaanse benadering die toen in zwang was (al dient hierbij opgemerkt te worden dat de interpretatie van Gramsci in vele gevallen tot het uiterste gestrekt werd, en dat veel cultural studies werk omtrent "verzet" in de jaren tachtig eerder in de buurt van de Certeau's (1984) romantisering van alledaagse praktijken van "de gewone man" komt). Eerlijkheidshalve dient hierbij opgemerkt te worden dat de machtsconcepten van Gramsci en Foucault inderdaad enkele aspecten gemeenschappelijk hebben. Ten eerste, Gramsci zowel als Foucault conceptualiseren macht als een ambivalent en in wezen niet lokaliseerbaar gegeven: het is moeilijk duidelijk vast te leggen wanneer iemand nu juist macht heeft (bij Gramsci is dat omdat de heersende klasse op actieve wijze de "consent" van de lagere klassen dient te veroveren, bij Foucault is macht iets dat circuleert in een "strategic field of power relations" met "mobile and transitory points of resistance" (Foucault 1990, 96)). Ten tweede en hieraan gerelateerd: beide

auteurs bekritisieren een interpretatie van macht die macht enkel en alleen als dominantie definieert - Gramsci's spel van verleiding en medeplichtigheid en Foucaults productieve macht. Het verband tussen Foucault en Gramsci is dus niet zo ver gezocht als men op het eerste zicht zou vermoeden.

Toch dienden bepaalde aspecten van Foucaults werk onderbelicht te blijven om hem in te passen in het Gramsciaanse kader. Vooreerst werd Foucaults microfysica van de macht die focust op concrete, materiële machtsconstellaties (de familie, de gevangenis, het ziekenhuis, de school) bekritiseerd om redenen die ik hierboven al vermeld heb: in Foucaults machtsanalyses zijn er weinig of geen "traditionele sociologische groepen" te vinden, laat staan klasse, en dat zint postmarxisten niet. Bovendien werd Foucaults steeds luider klinkende kritiek op het ideologieconcept hem niet in dank afgenomen, aangezien dat aan het hart van het cultural studies project raakte: het primaat van betekenis en de daaraan gekoppelde "politics of meaning". Fiske vat het mooi samen wanneer hij Halls argumenten op een rijtje zet:

"Hall is suspicious that Foucault's emphasis on the dispersed technologies of power denies the value of any systematic analysis of power as a structuring principle: He is worried that Foucault's disconnection of power from any class belongingness has taken too far his own and Laclau's notion of no necessary class belongingness. He is worried, too, that Foucault's shift of the focal point of critical analysis away from ideology and consciousness to power and the body risks throwing out the healthy and useful politics of meaning along with the dirty bath-water of a 'grand narrative' theory of ideology" (Fiske, 1996, 216)

Kortom, Foucaults microfysica van de macht kon niet tot zijn logische conclusie doorgetrokken worden doordat de invloed van het marxisme met zijn aandacht voor klasse (later uitgebreid met gender, seksualiteit, etniciteit - het "post-gedeelte" van postmarxisme zo u wil) nog sterk doorwoog. Gedurende de jaren zeventig en tachtig zien we dan ook dat Foucaults naam veelvuldig opduikt, en dat enkele van zijn concepten ingang vinden, zolang ze maar pasten binnen het dominante structuralistisch - Gramsciaanse kader. Zoals Bennett (1998, 63) enigszins bijtend stelt: "Foucault was admitted into the cultural studies roll-call only on the condition that he brought no troublesome Foucaultian arguments with him". Daarin zal geleidelijk aan verandering komen, onder andere onder invloed van mensen als Tony Bennett, Gavin Kendall en Gary Wickham, niet toevallig onderzoekers die in de jaren negentig intensief over Foucault publiceerden (zie bijvoorbeeld Bennett (1998) en Kendall & Wickham (1999)). Maar waarschijnlijk de belangrijkste factor in het recente succes van Foucault binnen cultural studies is de algemene staat van de discipline zoals ik die in de inleiding geschetst heb.

4. DE VERWARRENDE JAREN NEGENTIG

De jaren negentig vormen een interessante periode in de geschiedenis van cultural studies. Aan de ene kant is het een periode van algemene consolidatie van de discipline - bijna elke universiteit heeft nu cultural studies-modules (al dan niet onder die naam) ingebouwd in het curriculum. Maar diezelfde periode kan ook geen zuiver succesverhaal genoemd worden. Er heerste (en heerst nog steeds) een staat van richtingloosheid. Samengevat kunnen we stellen dat het structuralistisch-Gramsciaanse kader tegen zijn eigen limieten aanliep en als het ware ontspoorde, terwijl andere invloeden - waaronder een Foucault, maar ook een "terugkeer" naar productie, weliswaar in gewijzigde vorm) zich steeds sterker lieten gelden. In algemene termen kunnen we een aantal tendensen onderscheiden.

Eerst en vooral was er het steeds luider klinkende verwijt van "cultureel populisme" (McGuigan, 1992). Hierbij dient opgemerkt te worden dat de aanval deze keer niet exclusief uit de politiek-economische hoek kwam, een kritiek die men onderhand wel al gewoon was geworden binnen cultural studies. Deze keer kwam de kritiek vanuit onverwachte hoek, met name van onderzoekers die zich voorheen sympathiek ten aanzien van het cultural studies-project getoond hadden. Bovendien heerste er bij enkele leidende figuren (bv. Stuart Hall en Lawrence Grossberg) een groeiend ongemak over de wijze waarop de discipline evolueerde.

Dit ongemak kan geïllustreerd worden aan de hand van het concept "het actieve publiek". Dit laatste concept volgde rechtstreeks uit Hall's encoding/decoding-model. Immers, het hele model is erop gericht om de idee van communicatie als de transmissie van informatie onderuit te halen. Zo vat Hall in 1994 in een interview de onderliggende idee van de paper als volgt samen:

"So the positioning of the early encoding/decoding paper is partly to interrupt that sort of transparent communication, to say: "Producing the message isn't quite as transparent an activity as that". The message is a complex structure of meanings, which isn't as simple as you think it is. Reception isn't the open-ended, perfectly transparent thing at the other end of the communication chain. And the communication chain doesn't operate in a unilinear way" (Hall, 1994, 254)

Kortom, het encoding/decoding-model werkt met een concept van communicatie waarin "systematically distorted communication" (Hall, 1980a, 135) eerder regel dan uitzondering is. Maar - en dit is belangrijk in het licht van de latere interpretaties van het model - terzelfdertijd benadrukt hij twee zaken. Vertrekkende vanuit Marx stelt hij dat productie en receptie weliswaar verschillende momenten vormen, maar dat ze toch met mekaar verbonden zijn: enerzijds omdat de "tekst" net datgene is dat productie en receptie verbindt (1980a, 130); anderzijds omdat zowel het encodeer als decodeer-proces niet willekeurig kan zijn maar zich moet houden aan een dominante culturele orde, een reden waarom polysemie van de televisietekst niet gelijkgesteld kan worden met pluralisme:

"Any society/culture tends, with varying degrees of closure, to impose its classifications of the social and cultural and political world. These constitute a *dominant cultural order*, though it is neither univocal nor

uncontested. This question of 'the structure of discourses in dominance' is a crucial point. The different areas of social life appear to be mapped out into discursive domains, hierarchically organized into *dominant or preferred meanings*. New, problematic or troubling events, which breach our expectancies and run counter to our 'common-sense constructs', to our 'taken-for-granted' knowledge of social structures, must be assigned to their discursive domains before they can be said to make sense" (Hall, 1980a, 134, cursivering in origineel)

Dit laatste aspect zal echter geleidelijk op de achtergrond gedrongen worden wanneer de "new audience studies", zoals ze later zullen genoemd worden, tot volle bloei komen. In plaats van een analyse gebaseerd op het principe van "structured in dominance" krijgen we een beeld van televisiekijkers die "actief" zijn, zowel op interpretatief-ideologisch vlak (geen hegemonisch project of het stuit op verzet) als wat betreft de dagelijkse praktijk van televisiekijken (Morley's (1988) etnografie van televisiekijkers springt eruit als uitzondering). Ook leidde de exclusieve aandacht voor "receptie", ooit ontstaan als reactie op de obsessie van de politieke economie voor productie als het geprivilegieerde startpunt van analyse, tot een verwaarlozen van elke vorm van institutionele benadering, een gegeven waartegen midden jaren negentig zal gereageerd worden (Du Gay 1997, Nixon 1996, McRobbie 1996).

Dit alles leidde ertoe dat cultural studies bij wijlen verdacht veel op een apologie voor het neoliberale gedachtegoed ging lijken. Populaire cultuur was "ok", meer nog, het werd zelfs gevierd als zijnde een "semiotische democratie" (Fiske, 1987, 236). Maar temidden van al dat feestgedruis - op zijn hoogtepunt op het einde van de jaren tachtig - begon hier en daar de ontzuivering op te steken. Het gevoel dat men te ver was gegaan in de appreciatie van populaire cultuur (ooit ontstaan vanuit een Gramsciaanse strijd voor "'the hearts and minds' of 'the people'" (Bennett, 1986b, 6)) begon de kop op te steken, en men ging naarstig op zoek naar andere perspectieven en nieuwe problematieken die de discipline in minder populistisch vaarwater zouden brengen. Eén zo'n voorbeeld is het onderscheid dat men maakt tussen het "public knowledge"-project en het "popular culture"-project, een onderscheid ingevoerd door Corner (1991). Daar waar het "public knowledge"-project staat voor de studie van media als verspreiders en definieerders van "publieke kennis" (dus een focus op nieuws en actualiteit, functionerend binnen een aangepast publieke sfeer-concept) focust het "popular culture"-project op plezier en fictie (lees: de "slechte" vorm van cultural studies, met de nadruk op plezier en verzet). De gretigheid waarmee dit onderscheid verwelkomd werd, en de welhaast psychoanalytische splitsing van de discipline in een "serieus" en "populistisch" onderzoeksluik vertellen veel over de hierboven geschetste evolutie (zie Gray (1999) voor een kritiek van het onderscheid; voor een poging het dualisme te overkomen zie Hermes' (1998) concept van "cultural citizenship").

Tegen het midden van de jaren negentig was cultural studies dus een succesrijke maar belaagde en intern verdeelde discipline geworden. Hoewel de invloed van het structuralistisch-Gramsciaanse perspectief nog sterk doorwoog (en dat nog steeds doet), kwam er nu ruimte voor andere perspectieven. Dit creëerde de ruimte voor een aantal auteurs om Foucaults kritieken op het marxisme in cultural studies binnen te smokkelen. In wat rest van dit artikel zal ik dan ingaan op enkele werken, om

vervolgens aan te tonen hoe deze analyses - eerst aarzelend, dan voluit - een aantal nieuwe, hoogst on-Gramsciaanse problematieken op de cultural studies agenda binnensmokkelden.

5. TWEE VOORBEELDEN

Een eerste studie die breekt met het dominante Gramsciaanse kader (zij het voorzichtig), en de "traditionele" manier waarop cultural studies bedreven werden is Sean Nixons (1996) studie over de nieuwe man, en de daarmee gepaard gaande opkomst van de "style mags" (The Face, Arena, I-D) in de jaren tachtig. Hij benadert deze resem beelden als een "regime van representatie" dat niet neergepind kan worden tot één bepaalde drager (bv. magazines), maar plaatst de opkomst van deze nieuwe man-beelden in verschillende institutionele contexten. Zo was bijvoorbeeld de traditionele Britse "men's market" in een neerwaartse spiraal terecht gekomen (wegens te traditioneel en toenemende concurrentie van buitenlandse fabrikanten) en was men op zoek naar nieuwe afzetmarkten, een afzetmarkt die men creëerde in stijlbewuste jonge mannen (ibid., 33-46); bovendien mag ook de distributie niet uit het oog verloren worden: deel van het succes van de "nieuwe manbeelden" kan verklaard worden door de onconventionele wijze waarop de jonge, hippe winkels hun producten ten toon spreiden; Nixon gaat zelfs zo ver om te onderzoeken hoe dergelijke winkels "technologies of looking" (ibid., 61-72) creëerden, bijvoorbeeld door de organisatie van de winkelruimte; daarnaast dient ook rekening gehouden te worden met de opkomst van nieuwe creatieve advertentiebureau's, zoals Saatchi & Saatchi, die nieuwe manieren van adverteren begonnen te ontwikkelen, meer werkend met sfeer ("emotional selling point" of ESP) in plaats van het overbrengen van een duidelijke boodschap (ibid., 77-90). Ook het psycho-grafische marktonderzoek, dat afweek van de klassieke "geslacht, klasse en leeftijd"-indeling en consumenten begon te representeren als "innovators" of "achievers" (de verre voorouders van onze hedendaagse "meerwaardezoekers") was een belangrijke actor in dit geheel, aangezien dergelijke psycho-grafische profielen de art directors stuurden in hun creatieve beslissingen (ibid., 91-122); tot slot waren er ook nog enkele jonge entrepreneurs die de mogelijkheid zagen om enkele ponden bij mekaar te krijgen en mannenmagazines op te starten, daarbij geruggensteund door enkele talentvolle fotografen en stylisten (ibid. 145-195). Kortom, al deze actoren, verspreid over verschillende institutionele plaatsen (zodanig dat ze dikwijls van mekaars bestaan geen weet hadden) waren nodig en hadden mekaar nodig om het nieuwe man-beeld in mekaar te boksen. Want zonder adverteerders geen magazines, en de magazines waren net interessant voor de adverteerders omdat ze erin slaagden om die jonge, hippe en stijlbewuste mannen aan zich te binden (die op hun beurt dan weer de kleren en luxeproducten kochten waarvoor geadverteerd werd).

Nixon's analyse is opmerkelijk omdat ze aan de ene kant een aantal klassieke cultural studies-thema's aanbrengt maar aan de andere kant er grondig van afwijkt. Zo is bijvoorbeeld grote aandacht voor "mannelijkheid" en hoe die gearticuleerd wordt in representaties - een klassieke cultural studies-analyse. Maar tegelijkertijd wijkt hij ook af van de standaardwijze waarop dat doorgaans gedaan wordt. In het begin van het boek bekritiseert hij bijvoorbeeld de bestaande benaderingen van representaties (wat hij de semiotische benadering) noemt, omdat die teveel kijkt naar hoe betekenissen *in* teksten worden gecreëerd. Hij benadrukt dat Foucaults *institutionele*

benadering van discours eerder gaat kijken naar de concrete, praktische context waarin representaties ontstaan (1996: 12). Een tweede vernieuwend aspect van Nixon's analyse is het feit dat hij erin slaagt "productie" te analyseren in andere dan puur economische termen: als een verzameling discursieve en beheersgerichte praktijken. In zijn eigen woorden:

[I]n opening up for consideration the forms of knowledge and expertise that shape representations, Foucault's account of discourse has directed me towards a consideration of the economic calculations and practices that figure prominently in the production of commercially produced representations like the "new man" imagery. Though Foucault's own work generally sidesteps these economic practices and tends to consign "the economic" to the domain of extradiscursive practices, his conception of discourse has nonetheless prompted me to analyze economic practices discursively. This has, in particular, led me to challenge the tendency within the post-Althusserian tradition of cultural analysis to play up the "relative autonomy" of cultural processes, while maintaining the epistemological guarantee of economic determination in the last instance. It is this ordering of different social practices that Foucault's work clearly problematizes and that in turn opens up the possibility of another model of determination within cultural analysis" (ibid., 12-13)

Uit de laatste twee zinnen blijkt duidelijk hoe Foucault nu gebruikt wordt om de restanten van het economisch determinisme te counteren. In plaats daarvan (en verwante noties als "hegemonie" of "ideologie") komen nu discursieve praktijken te staan, en er wordt gefocust op vakspecifieke kennis (Foucaults befaamde power/knowledge) en de effecten daarvan in/op populaire cultuur. Nixon doet in *Hard Looks* met andere woorden een voorzichtige stap om het terrein van cultural studies open te trekken. Enerzijds steunt hij daarbij nog altijd op een erg discursieve benadering (wat ik hierboven "de discursieve Foucault" heb genoemd); anderzijds is het zeker zo dat een aantal Foucaultiaanse thema's, zoals power/knowledge en de institutionele contexten waarin de tweelingconcepten circuleren definitief op de agenda geplaatst worden.

De meest expliciete aanval op het structuralistisch-Gramsciaanse project komt echter uit Australië. Een aantal auteurs, met als bekendste Tony Bennett, gebruiken het "governmentality"-concept van Foucault om cultuur radicaal te herdenken. Het schrijven over governmentality vormt echter maar een korte periode in Foucaults carrière, en dient in context te worden gezien. Na de publicatie van *Discipline and Punish* (1977) en *The Will to Knowledge* (1978), het eerste deel van zijn driedelige geschiedenis van de seksualiteit, wordt Foucault van vooral marxistische kant aangevallen. "Al dat gepraat over disciplineren en concrete materiële contexten waarin macht op lichamen werkt is wel goed", zo luidt de kritiek "maar Foucault ziet niet in hoe belangrijk *de staat* wel is in de organisatie van de instellingen wiens functioneren hij zo toegewijd en nauwkeurig beschrijft" (een verre verwant van de hierboven aangehaalde cultural studies-kritiek dat Foucault niet inziet hoe die

instellingen ontstonden onder invloed van bourgeois waarden). De lesreeksen over governmentality vormen Foucaults antwoord op die marxistische kritiek.

Voor Foucault is de moderniteit een merkwaardig tijdperk, omdat het gekenmerkt wordt door zowel repressieve als educatieve machtsfuncties. Naar goede Foucault-gewoonte krijgen we een beeld voorgespiegeld waarbij de middeleeuwen gecontrasteerd worden met de nieuwe tijden (16de tot 18de eeuw) en de nieuwste tijden (18de tot 20ste eeuw). In de middeleeuwen concentreert macht zich in twee functies: oorlog/vrede en de daarmee gepaard gaande controle over het militaire apparaat, en het spreken van gerechtigheid. Vanaf het einde van de middeleeuwen - de opkomst van de gecentraliseerde staten - komen daar echter nieuwe functies bij, met name ordehandhaving en de organisatie van de rijkdom van het land. Eind 17de eeuw ten slotte, komt er een nieuwe functie bij: "the disposition of society as a milieu of physical well-being, health and optimum well-being" (Foucault, 1980, 170). Met deze laatste functie veranderde de houding ten aanzien van "de bevolking" fundamenteel. Daar waar de vorst in de premoderne Middeleeuwen nog regeerde *ondanks* de bevolking, ontstaat eind 17de eeuw de idee dat de bevolking belangrijk was, en dat zij diende beschermd te worden: de bevolking was de glorie van de natie, haar welzijn werd een opzichzelfstaand doel. Bijgevolg ontstaat er een netwerk van instellingen die het welzijn van de bevolking constant monitoren: de demografie, met haar bevolkingspiramiden en nauwkeurige classificatiemechanismen; de problematisering en verheerlijking van de familie en het kind (u weet wel: de voortplanting); medische instellingen die zorgen voor vaccinaties; een doorgedreven administratie van de bevolking door de staat, en ga zo maar voort. Dit is in een notendop de "governmentality" waarop de Australische cultural studies-onderzoekers zich baseren: de implicatie van de idee dat de bevolking "beheerd" zou moeten worden, inclusief de vormen van zelfmanagement die uit dergelijke maatregelen volgen (want "goede" ouders laten uiteraard hun kinderen vaccineren).

Foucaults antwoord op de kritiek van de marxisten luidt dus als volgt: het is inderdaad zo dat de staat een grote rol speelt in het organiseren van het beheer van de bevolking, maar dat wil niet zeggen dat enkel en alleen de staat dergelijke initiatieven neemt (Gordon, 1991). "Civil society" neemt daarbij een even belangrijke plaats in als de staat. "Regeren" vindt dus plaats overheen de klassieke indeling tussen civil society en de staat, hangt samen met zowel private als staats-initiatieven: onderwijs, gevangnissen en scouts; maar ook sportverenigingen, etiquetteboeken, zelfhulpgroepen en assertiviteitstrainingen op cd-rom.

Het gevolg hiervan is dat cultuur fundamenteel anders gaat bekeken worden binnen cultural studies. Cultuur is niet langer een "river of discourse" (Fiske, 1994, 7) waarin om de hegemonie gestreden wordt. In plaats daarvan komen nu gouvernementele relaties centraal te staan: een netwerk van machtsrelaties waarin actoren pogen elkaars gedrag te beïnvloeden en waarin "cultuur" het *middel* is waarmee geregeerd wordt. Of zoals Kendall & Wickham (2001: 22) stellen: "governing [...] *through* culture". Bennetts studie over het ontstaan van het museum (1995) is een mooi voorbeeld van een dergelijke benadering. Hij analyseert de opkomst van het 19de eeuwse museum als een modernistisch project, een middel om de groeiende lagere middenklassen onder controle te houden en "moreel te

verheffen". Kunst (cultuur) was daarbij het middel tot verheffing, een element in een strategie, en niet zozeer een drager van betekenis/ideologie/vertogen. Bovendien besteedt Bennett ook veel aandacht aan niet-elitaire culturele praktijken, zoals het amusementspark, die weliswaar een minder educatieve functie hebben maar ook gekenmerkt worden door een verregaande regulering van het gedrag (begaanbare paden, het aanschuiven in rijen) én onderdeel uitmaken van het modernistisch vooruitgangproject ("sneller, hoger, nieuwer"). Kortom, cultuur wordt hier behoorlijk instrumenteel ingevuld, namelijk als een controlemiddel. Bijgevolg gaat deze Australische school verder waar Nixon stopte. Daar waar de laatste cultuur conceptualiseert als een verzameling discursieve praktijken (inclusief institutionele machtsrelaties en pogingen tot disciplineren), focust de Australische governmentality-school op cultuur als een technologie om mensen te beheren en disciplineren, of zoals Bennett (1998, 79) stelt: "cultural resources are deployed in pursuit of [governmental] programs".

6. BESLUIT

Ik begon dit overzicht van dertig jaar cultural studies met de waarschuwing dat deze geschiedenis - zoals elke geschiedenis - selectief zou zijn. Het is perfect mogelijk om een geheel ander verhaal te vertellen. Een verhaal bijvoorbeeld, waarin cultural studies evolueerde van een benadering sterk gericht op klasse, om dan nadien ethniciteit, seksualiteit en gender op te nemen in de analyses, dikwijls ten koste van heel wat interne strijd en verbittering (zie bijvoorbeeld Brundson (1996)). Of een verhaal waarin structuralisme met zijn codes en teksten geleidelijk aan werd vervangen door poststructuralisme, waarin betekenis fluïde is en nooit kan vastgelegd worden. Deze geschiedenissen zijn even plausibel, en niets weerhoudt andere onderzoekers dergelijke artikels te schrijven.

In plaats daarvan opteerde ik voor de geschiedenis zoals u ze net achter de rug hebt. De reden ervoor is eenvoudig, en staat reeds in de inleiding vermeld: ik geloof dat de huidige lezing van Foucault een heilzaam effect heeft op cultural studies. Hoewel het moeilijk is om te generaliseren denk ik toch dat de concepten die vanuit "Foucault"-hoek aangereikt worden de discipline iets strijdvaardiger gemaakt hebben, kritischer ook. Hoe men ook moge aankijken tegen het "Foucault-effect" (Burchell, Gordon & Miller, 1991) - een effect dat ver buiten cultural studies te voelen is in bijna alle sociale wetenschappen - uit deze geschiedenis komen toch een aantal krijtlijnen naar voren die ik hier wil recapituleren.

Vooreerst is er het (opnieuw) centraal stellen van de institutionele problematiek die dreigde verloren te gaan. Cultural studies in zijn meest populistische vorm, met name de viering van het welhaast autonome, zich verzettende en actieve publiek, was op een bepaald ogenblik op een eigenaardige manier medeplichtig met de politieke economie. Welke analyse van productiestructuren de politieke economie ook maakte, cultural studies konden altijd zwaaien met het actieve publiek. Op die wijze werd

terzelfdertijd de politiek-economische analyse ontkracht én bevestigd. Ontkracht, omdat de politieke economie volgens hen de bal missloeg (schematisch en ongetwijfeld veel te karikaturaal: "Mediaconcentratie? Pfff... het publiek is toch actief"). Maar de politiek-economische analyse werd ook bevestigd, want cultural studies bezat geen conceptueel kader om productie in andere dan economische termen te benaderen - de invloed van het marxisme woog hier nog het sterkst door. De institutionele problematiek die het Foucault-effect met zich meebracht doet net datgene wat ontbrak: productie benaderen vanuit een niet economisch-reductionistisch en niet-marxiserend perspectief. Foucaults analytisch kader vergemakkelijkte met andere woorden de studie van cultuur en haar institutioneel kader vanuit een kritisch perspectief waarin "andere" termen centraal staan: disciplinerende, machtsrelaties, governmentality.

Die aandacht voor instellingen en hun concrete, alledaagse werking maakte ook dat cultural studies minder "zwevend" werden. Het Gramsciaans-structuralistisch project werd immers dikwijls bekritiseerd om zijn abstracte theoriseren, waarin "floating signifiers" gearticuleerd dienden te worden in een hegemonisch project. Het Foucault-effect, met zijn gedetailleerde aandacht voor vakspecifieke kennis, administratieve routines, huisregels en disciplinerende praktijken is heel wat materiëler en concreter van aard. Cultural studies staan heden ten dage wat meer "met beide voeten op de grond", met meer aandacht voor het lokale en het specifieke van de empirische case waarrond men werkt. Dat komt niet alleen de analyse ten goede. Ook de status van intellectueel werk, en diens imago naar de buitenwereld toe verandert hierdoor: het wordt wat concreter en grijpbaarder, en daardoor begrijpelijk.

VOETNOTEN

- (1) Eén van de anonieme referees die dit artikel beoordeelde wees er terecht op dat het enigszins vreemd is om termen van Michel Foucault in het Engels aan te halen - de man was uiteindelijk Franstalig en het merendeel van zijn teksten zijn in het Frans geschreven en pas later naar het Engels vertaald. Aangezien dit artikel echter in grote mate over cultural studies gaat en deze discipline in grote mate door Engelstaligen wordt gedomineerd is het merendeel van de bronnen die ik ter mijner beschikking heb (en waarnaar voortdurend verwezen wordt binnen cultural studies) Engelstalig. Bovendien zou opzoeken van de originele, Franstalige publicaties ontzettend veel werk kosten. Zo is de veelgebruikte reader "Power/knowledge: selected interviews and other writings, 1972-1977" (Foucault, 1980) een samenraapsel van elders in het Frans gepubliceerde teksten en interviews. Vandaar dat ik ervoor koos om consequent de Engelstalige benamingen te behouden, ook al is dit inderdaad - zoals de referee stelde - "zoets als Shakespeare die in een Nederlandse tekst in het Frans wordt geciteerd".

BIBLIOGRAFIE

- Bennett, T. (1986a), Introduction: Popular Culture and 'The Turn to Gramsci', pp. xi-xix in T. Bennett, C. Mercer & J. Woollacot (eds.), *Popular Culture and Social Relations*. Milton Keynes: Open University Press.
- Bennett, T. (1986b), The Politics of the 'Popular' and Popular Culture, pp. 6-21 in T. Bennett, C. Mercer & J. Woollacot (eds.), *Popular Culture and Social Relations*. Milton Keynes: Open University Press.
- Bennett, T. (1995), *The Birth of the Museum: History, Theory, Politics*. Londen: Routledge.
- Bennett, T. (1998), *Culture: A Reformer's Science*. Londen: Sage.
- Brundson, C. (1996), A Thief in the Night: Stories of Feminism in the 1970s at CCCS, pp. 276-286 in D. Morley & K.-H. Chen (eds.), *Stuart Hall: Critical Dialogues in Cultural Studies*. Londen: Routledge.
- Callon, M. (1986), The Sociology of an Actor-Network: The Case of the Electric-Vehicle, pp. 19-34 in M. Callon, J. Law & A. Rip (eds.), *Mapping the Dynamics of Science and Technology*. Londen: Macmillan
- Corner, J. (1991), Meaning, Genre and Context: The Problematics of "Public Knowledge", in the New Audience Studies, pp. 267-284 in J. Curran & M. Gurevitch (eds.), *Mass Media and Society*. Londen: Arnold.
- Certeau, M. de (1984[1980]), *The Practice of Everyday Life*. Berkeley: University of California Press.
- Dreyfus, H. & Rabinow, P. (1982), *Michel Foucault: Beyond Structuralism and Hermeneutics*. Chicago: University of Chicago Press.
- Du Gay, P. (ed.) (1997), *Production of Culture, Cultures of Production*. Londen: Sage.
- Fiske, J. (1987), *Television Culture*. Londen: Methuen.
- Fiske, J. (1989), *Understanding Popular Culture*. Boston: Unwin Hyman.
- Fiske, J. (1994), *Media Matters: Everyday Culture and Political Change*. Londen: University of Minnesota Press.
- Fiske, J. (1996), Opening the Hallway: Some Remarks on the Fertility of Stuart Hall's Contribution to Critical Theory, pp. 212-220 in D. Morley & K.-H. Chen (eds.), *Stuart Hall: Critical Dialogues in Cultural Studies*. Londen: Routledge.
- Foucault, M. (1977[1975]), *Discipline and Punish: The Birth of the Prison*. Londen: Allen Lane.
- Foucault, M. (1980), *Power/Knowledge. Selected interviews and other writings, 1972-1977*. New York: Pantheon.
- Foucault, M. (1988). *Politics, Philosophy, Culture: Interviews and other writings 1977-1984*. Londen: Routledge.
- Foucault, M. (1990 [1976]), *The Will to Knowledge (The History of Sexuality 1)*. Londen: Penguin.
- Gordon, C. (1991), Governmental Rationality: An Introduction, pp. 1-51 in G. Burchell, C. Gordon & P. Miller (eds.), *The Foucault Effect: Studies in Governmentality*. Londen: Harvester Wheatsheaf.

-
- Gramsci, A. (1971), *Selection from the Prison Notebooks*. Londen: Lawrence & Wishart.
- Gray, Ann (1999), Audience and Reception Research in Retrospect: The Trouble with Audiences, pp.22-37 in P. Alasuutari (ed.), *Rethinking the Media Audience*. Londen: Sage.
- Grossberg, L. (2001), 'What's going on?' Larry Grossberg on the status quo of cultural studies: an interview, *Cultural Values*, 5(2), 133-162.
- Hall, S. (1980a), Encoding/decoding, in pp. 128-133 in S. Hall et al. (eds.) *Culture, Media, Language: Working Papers in CS, 1972-1979*. Londen: Hutchinson.
- Hall, S. (1980b), Cultural studies: two paradigms, *Media, Culture and Society*, 1(2), 57-72.
- Hall, S. (1992), The West and the Rest, pp. 275-332 in S. Hall & B. Gieben (eds.), *Formations of Modernity*. Cambridge: Polity/Open University.
- Hall, S. (1994), Reflections upon the Encoding/Decoding Model: An Interview with Stuart Hall, pp.253-274 in J. Cruz & J. Lewis (eds.), *Viewing, Listening, Reading*. Oxford: Westview.
- Hall, S. (1996), On postmodernism and articulation: an interview with Stuart Hall, pp. 131-150 in D. Morley & K.-H. Chen (eds.), *Stuart Hall: Critical Dialogues in Cultural Studies*. Londen: Routledge.
- Hall, S. (1997), The Work of Representation, pp. 13-64 in S. Hall (ed.), *Representation: Cultural Representations and Signifying Practices*. Milton Keynes/Londen: Open University/Sage.
- Haraway, D. (1991), *Simians, Cyborgs, and Women: The Reinvention of Nature*. Londen: Free Association.
- Hebdige, D. (1988[1979]), *Subculture: The Meaning of Style*. Londen: Routledge.
- Hermes, J. (1998), Cultural Citizenship and Popular Fiction, pp. 157-167 in K. Brants, J. Hermes & L. van Zoonen (eds.), *The Media in Question: Popular Cultures and Public Interests*. Londen: Sage.
- Jones, M. & Jones, E. (1999), *Mass Media*. Londen: Macmillan.
- Hindess, B. (1996), *Discourses of Power. From Hobbes to Foucault*. Oxford: Blackwell.
- Kendall, G. & Wickham G. (1999), *Using Foucault's methods*. Londen: Sage.
- Kendall, G. & Wickham, G. (2001), *Understanding Culture: Cultural Studies, Order, Ordering*. Londen: Sage.
- Laclau, E. & Mouffe, C. (1985), *Hegemony and Socialist Strategy: Towards a Radical Democratic Politics*. Londen: Verso.
- Martin-Barbero, J. (1993), *Communication, Culture and Hegemony: From the Media to Mediations*. Londen: Sage, 272p.
- McHoul, A. & Grace, W. (1993), *A Foucault Primer: Discourse, Power and the Subject*. Londen: UCL.
- McGuigan, Jim (1992). *Cultural Populism*. Londen: Routledge.
- McRobbie, A. (1996), More!: New Sexualities in Girls' and Women's Magazines, pp.172-194 in J. Curran, D. Morley & V. Walkerdine (eds.), *Cultural Studies and Communications*. Londen: Arnold.
- Merquior, J.G. (1991[1986]). *Foucault*. Londen: Fontana.
- Morley, D. (1980), *The 'Nationwide' Audience*. Londen: BFI.

- Morley, David (1988). *Family Television: Cultural Power and Domestic Leisure*. Londen: Routledge.
- Nixon, S. (1996). *Hard looks. Masculinities, Spectatorship & Contemporary Consumption*. Londen: UCL press.
- Nixon, S. (1997), Exhibiting Masculinity, pp.291-336 in S. Hall (ed.), *Representation: Cultural Representations and Signifying Practices*. Londen: Sage/Open University.
- O'Sullivan, T, Hartley, J., Saunders, D & Fiske, J. (1983), *Key Concepts in Communication*. Londen: Methuen.
- Williams, R. (1961 [1958]), *Culture and Society 1780-1950*. Harmondsworth: Penguin.

